

УДК 37.013.42

В. В. Тесленко

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ. ПРОФСПІЛКИ, МОЛОДІЖНІ
ТА НОВІ СОЦІАЛЬНІ РУХИ**

Важливу роль у формуванні громадянського суспільства в Україні відіграють **профспілки**, які є найчисленнішими та вертикально структурованими об'єднаннями, що налічують у своїх лавах понад 17 млн. громадян.

Ми розділяємо думку дослідника С. Горлянського про існування двох протилежних точок зору щодо ролі профспілок у суспільстві.

Прибічники першої з них стверджують, що наявність профспілкових організацій надає можливість для реалізації прав і демократичних свобод особистості, зокрема право на асоціації, що виступає гарантом демократії в державі. Фактично має місце продовження середньовічних традицій щодо прав і свобод людей і корпорацій, які влада повинна поважати. Прихильники другої точки зору вважають, що профспілки, знаходячись під впливом антиконкурентних доктрин, які виборюють привілеї, поступово почали підтримувати руйнівну антидемократичну політику. Профспілки фактично обмежують права і свободи громадян як в середині об'єднань, так і за їх межами та можуть сприяти руху суспільства до тоталітаризму. За висновками С. Горлянського, зазначені точки зору відображають протилежні фактори не тільки у внутрішньому устрої профспілок, але й у відносинах між спілками та у взаєминах до громадян, які не належать до профспілок. Тому авторитарна держава може привести суспільство до тоталітаризму як за допомогою, так і без профспілкового впливу.

До основних напрямів діяльності профспілок можна віднести колективно-договірну, страйкову, самоврядну та політико-правову діяльність. Захисна й представницька функції профспілок набувають особливого значення в умовах трансформаційних процесів у державах перехідного типу, до яких сьогодні належить Україна.

Сучасний стан профспілкового руху України має свої особливості та тенденції функціонування. Найбільш масовим об'єднанням в державі є Федерація профспілок України, до складу якої входять 44 галузеві членські організації та 27 територіальних об'єднань і охоплює понад 80 % членів профспілок країни. Водночас спостерігається тенденція створення незалежних профспілок: Національний форум профспілок України, Національна конфедерація профспілок України, конфедерація вільних профспілок України тощо, які прагнуть повніше враховувати у своїй діяльності нові реалії, а також утворення молодіжних (студентське середовище) та жіночих профспілок. Утім, на загальному фоні

збільшення кількості профспілок та профоб'єднань спостерігається скорочення чисельності їхніх членів. Вітчизняний профспілковий рух за останні 10 років щорічно втрачав близько 1млн. членів. Об'єктивними чинниками такої тенденції, за висновками вітчизняних учених, є скорочення кількості робочих місць, перетікання робочої сили у підприємницький сектор, а також вихід з профспілок як наслідок розчарування у їх спроможності належним чином захищати соціально-економічні проблеми людей.

Основною відмінністю вітчизняних профспілок від західноєвропейських є строкатий соціальний характер, оскільки до лав організацій входять не тільки наймані робітники, а й власники та практично всі ланки керівного складу підприємства.

Досвід розвинених демократичних країн (Швеція, Великобританія, Німеччина) свідчить про важливість розвитку та функціонування механізму соціального партнерства у сфері соціально – трудових відносин, де ключовим елементом виступає соціальний діалог. В Україні до основних причин, які суттєво перешкоджають функціонуванню соціального партнерства, можна віднести: домінування у свідомості громадян України патерналістських настроїв, недемократичний, обмежувальний характер українського соціально-трудового законодавства в частині регулювання відносин соціального партнерства, нівелювання ролі держави як гаранта соціально-економічних та трудових прав громадян унаслідок використання трипартистської моделі соціального партнерства, домінування в процесі соціального діалогу сторони роботодавця, слабка та не до кінця визначена позиція профспілок. Для побудови дійсно дієздатного механізму соціального партнерства в Україні необхідно утвердити принцип паритетності у відносинах між роботодавцем і найманим працівником, поклавши функції арбітра на державу, де важливу роль буде мати спроможність уряду подолати кон'юнктуру і хибне наслідування традиціям політичної доцільності, що неминуче призведе до підтримки здебільше саме роботодавців. Важливим чинником ефективності становлення соціального діалогу має бути також ціннісна орієнтація на усвідомлення важливої ролі профспілок у галузі захисту соціально-трудова прав. За нинішніх соціально-економічних негараздів в Україні актуалізується реалізація профспілками захисної та представницької функцій, передусім у сфері соціальної безпеки, захисту прав та інтересів працівників.

Системні проблеми у діяльності профспілкових організацій України суттєво впливають на їх підтримку з боку населення. За даними соціологічних досліджень Центру Разумкова рівень довіри громадян до профспілок за останні десять років залишається стабільно низьким:

	Повна довіра	Швидше довіряю	Швидше не довіряю	Повна недовіра	Важко відповісти
Грудень 2001 р.	5,9%	16,6%	24,3%	31,3%	22%
Грудень 2006 р.	4,7%	20,4%	28,3%	23,1%	23,5%
Грудень 2011 р.	4,7%	28,1%	28,2%	18,6%	20,5%

Профспілки, як і всі інші інституції громадянського суспільства повинні, за дієвої підтримки, як з боку держави, так і громадян, набути в Україні статусу реальних суб'єктів у системі прийняття державно-управлінських рішень, своєрідного провідника в діалозі влади й громадян, які працюють.

Свою важливу роль у становленні громадянського суспільства відіграють також **молодіжні рухи**, функціонування яких відбувається не лише в політичній, але й у соціальній, екологічній, релігійних сферах.

Слід підкреслити, що у світовій та вітчизняній науці не існує єдиного погляду щодо цього феномену. Частина науковців вважає саме соціальну активність молоді основою сутності молодіжного руху, інша – як частину молоді (молодіжних громадських об'єднань). Певний час поширеною в Україні була концепція „молодіжний рух – сукупність молодіжних організацій”, що звужувало його вивчення до організаційних форм, не приділяючи науковій уваги неформальному руху молоді, який насправді має вагомий вплив. Однак останнім часом усе більше науковців прагне ширше охопити це явище. Так, В. Головенько розглядає молодіжний рух як певну політичну систему, головна мета якої – визначення та реалізація молодіжної політики суспільства. Є. Косенко дає достатньо повне визначення цьому феномену: „під молодіжним рухом, як правило, розуміють масову організовану суспільно-політичну активність, спрямовану на реалізацію як специфічних вимог і цілей молодого покоління, так і цілей інших громадських груп, об'єктивні інтереси яких відповідають інтересам молоді. Організована політична активність виявляється у формі участі молоді як у широких, так і у вузько цільових соціальних рухах. Зважаючи на цю думку, можна охарактеризувати сучасну ситуацію у молодіжному русі України наступним чином:

- в Україні функціонує як мережа молодіжних організацій, творчих спілок організованого характеру, так і вузькоцільові рухи, які взаємно доповнюють один одного.

Слід додати, що у вітчизняній науці існують різні підходи щодо класифікації молодіжного руху в Україні: психологічний, юридичний, ідеологічний та за характером діяльності. Так, власну систематизацію типологій молодіжних об'єднань за п'ятьма напрямками запропонував дослідник В. Якушик: а) соціальна база молодіжного об'єднання; б) специфіка генези організаційних принципів та структури

молодіжного об'єднання; в) особливості системи здійснюваних молодіжним об'єднанням функцій; г) роль молодіжного об'єднання в суспільстві; д) характер впливу молодіжного об'єднання на суспільні процеси.

Учений В. Кулик надає власну типологізацію молодіжних організацій за характером діяльності:

- *молодіжні фахові об'єднання, організації за інтересами* (утворюються за ознакою фахової приналежності, об'єднуючи студентську молодь, а також наукові, літературно-мистецькі, спортивно-патріотичні організації тощо);

- *молодіжні релігійні організації* (у пошуках самореалізації, звертаючись до релігії молодь декларує свою приналежність не тільки до основних конфесій – Української Православної церкви, Української Греко-Католицької церкви, але й до різноманітних сект та культів, таких як Християнська молодіжна організація Церкви Адвентистів 7 Дня, Молодіжна рада церков ЕХБ України тощо);

- *благодійні фонди для молоді та молодіжні благодійні фонди* (останнім часом активізують свою діяльність у напрямку залучення коштів та фінансування програм молодіжних проектів. Найбільш активні – фонд „Молода Україна”, Український фонд студентів, Дитячий фонд України тощо);

- *національні молодіжні організації* (утворені національними меншинами, як правило, культурологічної спрямованості);

- *громадсько-політичні організації молоді* (досить значна частка молодіжних об'єднань з активною громадською позицією, які піднімають також і політичні питання. Дослідники класифікують їх аналогічно з політичними партіями – ультраліві організації, ліві, лівоцентристські, центристські, правоцентристські, ультраправі);

- *молодіжні філії політичних партій* (ідеологічно орієнтовані на політичні партії, але останнім часом спостерігається зменшення їх ступеня залежності від них, у тому числі політичної, фінансової, організаційної, статутної тощо. До таких організацій дослідники відносять Молодіжну організацію республіканців України, Молодий Рух, Соціалістичний конгрес молоді, Народно-демократичну лігу молоді, Ленінську комуністичну спілку молоді України тощо).

Більшість дослідників відзначають, що становлення молодіжного руху в Україні має певну періодизацію та пропонують здійснювати її наступним чином:

- зародження молодіжної ініціативи в середовищі „неформалітету”, поширення її в середовищі офіційних структур комсомольських та піонерських організацій, студентських об'єднань, культурологічних клубів, товариств (середина 80-х років – початок 1989 року);

- активізація молодіжних рухів громадсько-політичної спрямованості, масове виникнення молодіжних організацій: Українська студентська спілка, Спілка незалежної української молоді (1989-1990 рр.) тощо;
- певна політична та організаційна криза організованого молодіжного руху, проблема знаходження нових форм роботи, припартизація молодіжних структур (1991-1992 рр.);
- пошук нових ефективних форм діяльності в молодіжному середовищі, налагодження діалогу з владою, прагнення молоді до самореалізації через участь у партійній роботі (1993-1996 рр.);
- активізація участі представників молодіжних організацій у виборчих компаніях, значна політизація молодіжного середовища, в тому числі організованого молодіжного руху (1996-1999 рр.);
- усвідомлення необхідності політичного оформлення своїх інтересів у вигляді створення молодіжних політичних партій, перші з яких – „Молода Україна”, „Нова генерація”, „Нова політика” тощо (1999-2004 рр.);
- виникнення та поширення нових молодіжних соціальних рухів та мережевих молодіжних ініціатив, поява в русі таких форм самоорганізації і прояву активності, як мережеві неформальні молодіжні об'єднання, що створили конкуренцію традиційним молодіжним організаціям (2004-2006 рр.);
- переорієнтація центру молодіжної організованості у бік загальної консолідації молодіжних організацій та пошуку конструктивного діалогу з владою, формування власного бачення щодо розвитку та становлення держави (з 2006 року по теперішній час).

До основних тенденцій молодіжного руху України можна віднести щорічне зростання молодіжних та дитячих громадських організацій протягом останніх десяти років (за даними Державної служби статистики у 2000 році їх було 47, у 2005 році – 144, а у 2011 році вже 237). Проте, частка молодіжних та дитячих організацій серед загальної кількості скорочується (2005 рік – 13, 8%, 2008 рік – 12,9%, 2011 рік – 11,8%). До негативної можна віднести також тенденцію зменшення темпів появи нових студентських громадських організацій у порівнянні з загальними молодіжними організаціями (у 2000 році було зареєстровано 39 міжнародних і всеукраїнських молодіжних організацій, у 2011 році їх діяло вже 237, тобто у 6,1 рази більше, в той час як студентських організацій відповідно було 11, а стало 16, або в 1,5 рази більше; якщо у 2000 році частка студентських організацій у загальній кількості молодіжних організацій становила 28,2%, то у 2010 році лише 6,8%). Слід зауважити також, що на фоні зростання кількості молодіжних і дитячих організацій, чисельність дітей та молоді, котрі працюють у них, залишається досить низькою. За даними соціологічних досліджень Українського інституту соціологічних досліджень та Центром „Соціальний моніторинг”

вказали, що вони є членами громадських молодіжних організацій у 1993 році 3% молодих людей, у 1994 році – 1%, у 1999 році – 3%, у 2010 році – 2%, у 2011 році – 3%. В порівнянні з окремими країнами Європи та пострадянського простору Україна має найнижчі показники.

Частка членів молодіжних та дитячих організацій серед населення віком 18-35 років у деяких країнах Європи(%)

Бельгія	11,8%	Білорусь	8,3%
Німеччина	4,5%	Естонія	8,4%
Данія	8,8%	Молдова	2,7%
Польща	4,9%	Росія	2,6%
Нідерланди	12,8%	Україна	1,2%

На кількісний склад молодіжних громадських організацій впливає також недостатня обізнаність молоді з їх діяльністю, що підкреслює неефективну діяльність більшості організацій. Матеріали соціологічних досліджень Інституту соціології НАН України висвітлюють, що у 2000 році 69% молоді не знали про

існування таких організацій, у 2010 році впевнено відповіли на запитання про наявність молодіжних організацій, здатних захистити інтереси молоді лише 10%. Насторожує також той факт, що за даними моніторингу, який провела „Молодь України” лише 1% молодих людей у разі необхідності вирішення своїх проблем звертаються до громадських організацій. Безумовно, політичні, соціально-економічні проблеми, в тому числі і перспективні, впливають на тенденції попиту напрямів діяльності молодіжних організацій: у 1993 році 49% молоді підтримували діяльність молодіжних громадських організацій, які були зорієнтовані на розв’язання соціально-економічних проблем, а у 2006 році так вважало вже 42%. При тому зросла частка молоді, яка підтримує організації, спрямовані на підтримку підприємницької діяльності (2006 рік – 19%, 2010 рік – 25%). З іншого боку, за останні 10 років зменшилась підтримка політичних організацій молоді з 10% до 6% відповідно. Важливим фактором, котрий стримує розвиток молодіжного руху України є недостатнє фінансування з боку держави та поки ще низький рівень управлінської, організаційної та маркетингової спроможності молодіжних громадських організацій.

Молодіжний рух України пройшов певні послідовні періоди становлення і продовжує на сучасному етапі свого існування активно розвиватися. Характерною тенденцією останніх років є поступове входження молоді в політичне життя держави, посилення впливу на демократичні перетворення та власний внесок у розвиток громадянського суспільства.

Сучасний процес вироблення державних рішень зазнає впливів не тільки з боку різних інститутів громадянського суспільства, а й **нових**

соціальних рухів, неформалізованих громадських ініціатив. У останні роки причиною зростання ролі нових соціальних рухів у соціально – політичному житті є неспроможність існуючих політичних інститутів та влади своєчасно оцінювати нові реалії та відповідно реагувати на них. Д. Коен, Е. Арато вважають, що соціальні рухи за розширення прав, на подальшу демократизацію суспільства не тільки забезпечують життєздатність демократичної політичної культури, але додають до публічної сфери нових тем для обговорення й нових цінностей, можуть і повинні доповнювати собою багатопартійні системи, не намагаючись їх підмінити. В інтересах забезпечення громадянського миру й злагоди в українському суспільстві важливо, щоб спрямування загальнонаціональних громадянських ініціатив, рухів визначали не етнічні, а суспільно-державні пріоритети, культурно-духовні цінності, що визнаються усіма територіальними громадами.

Нові соціальні рухи дослідниками класифікуються по-різному: за тематичним спрямуванням (жіночий рух, молодіжний рух, екологічний рух, рух за права людини), за політичним спрямуванням (демократичні, націоналістичні, неофашистські тощо), релігійні, за ступенем політичного радикалізму, за іншими критеріями). Аналізуючи нову роль жінок у нових соціальних рухах, А. Турен відзначає, що вони додали як культурні, так і соціальні та моральні теми. Неформальні громадські ініціативи та похідні від них почали виникати в Україні лише під час „перебудови” та отримали новий імпульс поширення після отримання Україною незалежності. До нових соціальних рухів, що в останні роки набули певного сталого розвитку в Україні можна віднести:

1. Нові соціальні рухи традиційної спрямованості.

На початку ХХІ століття такі традиційні рухи як робітничі, профспілкові, ще більшою мірою екологічні та „зелені” об’єднання набувають нових форм громадської участі, інтегруються у відповідні міжнародні мережі. При цьому помітна тенденція тяжіння до неформальної громадської практики та уникнення жорстких структурних форм самоорганізації. Так, якісна трансформація достатньо формального „природоохоронного руху” у екологічний (понад 1 тис. неурядових організацій та декілька партій станом на 2011 рік) має значний вплив на стратегію і тактику державної політики України, оскільки саме неформальний і нестандартний підхід до розв’язання проблем з одного боку вплинув на зростання громадської активності (гучні акції протесту, громадські кампанії з залученням засобів масової інформації тощо), а з іншого, за рахунок встановлених зв’язків з аналогічними закордонними структурами, з’явилась додаткова можливість тиску на владу України з боку впливових міжнародних організацій.

2. Новий соціальний рух європейської спрямованості.

Протягом останніх років зберігається, з одного боку, стійка тенденція збільшення популярності європейського руху як носія ідеології

європейських цінностей та європейської політичної культури (в першу чергу серед значної частини молоді, студентства, старшокласників), а з іншого – вихід електоральної бази руху за межі впливу коаліції неурядових організацій, які були його засновниками. За рахунок активних і нетрадиційних підходів Європейський рух послідовно збільшує свій вплив на владу, стає ініціатором розробки багатьох державних та регіональних програм.

3. Нові соціальні рухи впливу на зовнішню політику України.

До характерних рис окремих груп неурядових організацій цієї спрямованості можна віднести: активну діяльність з формування власного електорального лобі у сфері євроатлантичної та європейської інтеграції за рахунок, в першу чергу, сучасних освітніх проєктів та просвітницьких кампаній, або альтернативного курсу щодо зближення з Росією; здійснення діяльності здебільшого на різнополярних електоральних полях (схід – захід). Показовим прикладом зростання громадської активності населення у вирішенні власних потреб є реакція людей на неспроможність влади щодо розв'язання візових проблем, яка проявилася у ситуативному створенні громадської компанії на підтримку скасування візової системи („Світ без кордонів”).

Унікальність функціонування нових соціальних рухів України полягає в тому, що вони не мають визначеного юридичного статусу, реєстрація статутів і програмних документів для них не є обов'язковою. Тенденцією останніх років їх розвитку є реалізація цілей і основних завдань своєї діяльності в напрямку домінування протестних форм, перехід від практики соціального партнерства з владою до опозиційності.

Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що за роки незалежності Україна зробила певні кроки щодо створення необхідних основ демократичної держави. Разом з тим процес формування та розвитку неурядових організацій відбувається в нашій державі достатньо складно та суперечливо. Індиферентність більшості населення та пасивність держави стримують у цілому становлення громадянського суспільства, гальмують його сталий розвиток.

Список використаної літератури

- 1. Барабаш В.** Інституціалізація молодіжного руху України / В. Барабаш // Політ. менеджмент. – К. : Логос, 2004. – 187 с.
- 2. Матеріали** офіційного веб-порталу Федерації профспілок України: <http://www.fpsu.org.ua>.
- 3. Матеріали** сайту Інституту соціології НАН України: <http://www.i-soc.kiev.ua>.
- 4. Матеріали** сайту Національного інституту стратегічних досліджень: www.niss.gov.ua.
- 5. Матеріали** сайту Центру інновацій та розвитку: portal.idc.org.ua.
- 6. Матеріали** сайту Центру Разумкова: www.uceps.org/socpolls.php.
- 7. Осовий Г.** Тенденції розвитку профспілкового руху в Україні на сучасному етапі / Г. Осовий // Вісн. Академ. праці і соц. відносин. – К. Логос, 2002. – 314 с.

Тесленко В. В. Особливості розвитку громадянського суспільства в Україні. Профспілки, молодіжні та нові соціальні рухи

У статті розглядаються особливості становлення та розвитку в Україні таких недержавних організацій, як профспілки, молодіжні та нові соціальні рухи.

Ключові слова: громадянське суспільство, профспілки, молодіжні рухи, нові соціальні рухи, вплив на суспільні процеси, вплив на державну політику, партнерство, протистояння, демократія.

Тесленко В. В. Особенности развития гражданского общества в Украине. Профсоюзы, молодёжные и новые социальные движения

В статье рассматриваются особенности становления и развития в Украине таких негосударственных организаций, как профсоюзы, молодёжные и новые социальные движения.

Ключевые слова: гражданское общество, профсоюзы, молодёжные движения, новые социальные движения, влияние на общественные процессы, влияние на государственную политику, партнёрство, противостояния, демократия.

Teslenko V. V. Features of development of civil society in Ukraine. Trade unions, youth and new social movements

This article discusses features of the formation and development in Ukraine of non-governmental organizations as trade unions, youth and new social movements.

Key words: civil society, trade unions, youth movements, new social movements, influence on the social movements, influence on the state policy, partnership, opposition, democracy.

Стаття надійшла до редакції 29.07.2012 р.

Прийнято до друку 31.08.2012 р.

УДК 37.013.42

О. П. Шароватова

**СУЧАСНИЙ СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ
ПРОБЛЕМИ БЕЗПЕКИ**

Проблема безпеки життєдіяльності людини має такий же тривалий шлях, як і саме суспільство, і її актуальність ніколи не послаблюється. В умовах сьогодення безпека дедалі більше стає необхідною умовою подальшого розвитку людської цивілізації. Оскільки світ постійно змінюється, у XXI столітті, поряд із збереженням традиційних погроз і небезпек, виникають нові. У новому світі розширюються загрози та